

35
บุญโนวาทคำฉันท์

พระนางเจ้า สุกุมลมารศรี พระราชเทวี

โปรดให้พิมพ์

๕ ๔
เมื่อบกุน พ.ศ. ๒๔๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

อธิบายเรื่องพระบาท

การที่นับถือรอยพระพุทธรูปเป็นเจดีย์สถาน ๓
เหมือนมูลเหตุจะเกิดขึ้นแต่ ๒ คติต่างกัน เป็นคติของ
ชาวมัชฌิมประเทศอย่าง ๑ เป็นคติของชาวลังกาที่ ๒
อย่าง ๑ คติของชาวมัชฌิมประเทศนั้น เดิมถือกันตั้ง
แต่ก่อนพุทธกาลว่าไม่ควรสร้างรูปเทวตาถามนุษย์ขึ้นไว้
เส้นสรวงสักการบูชา แลคตินั้นถือกันมาจนพุทธกาล
ล่วงหลายร้อยปีจึงได้เลิก เพราะฉะนั้นพระเจดีย์ที่พวก
พระพุทธศาสนิกชนสร้างเมื่อก่อน พ.ศ. ๕๐๐ จึงทำแต่
พระสถูปถาวรวัตถุต่าง ๆ เป็นเครื่องหมายสำหรับบูชา
แทนองค์พระพุทธรูป รอยพระพุทธรูปเป็นวัตถุอย่าง ๑
ซึ่งชอบทำกันในสมัยนั้น ทำเป็นรอยพระพุทธรูปทั้ง
ซ้ายขวาย่าง ทำเป็นรอยพระพุทธรูปแต่ข้างขวาย่าง
แต่ฝ่ายพวกที่ถือศาสนาพราหมณ์นั้น ชอบอ้างภูเขา

(ข)

ฤๅสิ่งอื่นที่เป็นเอง แต่รูปสัณฐานแปลกปลาด ว่าพระผู้
เป็นเจ้าได้บันดาลให้เป็น โดยมีเรื่องตำนานอย่างนั้น ๆ
เช่นที่เมืองคยาบทตำบลหนึ่งไม่ห่างจากตำบลพททคยา
ที่พระพทเจ้าตรัสรู้^๒ ธิเรียกว่าตำบลคยาศิริระ บนเนิน
เขาตรงนั้นเป็นศิลาคำคล้ายรูปคนนอน แลบนคิลา^๓นั้นม
รอยเหมือนรอยเท้าคนอยู่รอย ๑ เขาอธิบายเรื่องตำนาน
ว่า เกิมมียักษ์รายคนหนึ่ง พระวิษณุเทพเจ้าเสด็จ
ลงมาปราบ เมื่อจะฆ่ายักษ์นั้นทรงเหยียบตัวไว้แล้ว
ตกศิระเสีย แล้วบันดาลให้ตัวยักษ์แลรอยพระบาท
กลายเป็นศิลาปรากฏอยู่ รอยนั้นเรียกกันว่า “วิษณุ
บาท” นับถือเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์มีคนไปบูชาเนืองนิจ
ยกัน^๔ ทว่ามาเป็นส่วนคติที่ถือกันในมัชฌิมประเทศ
แม้ในพระบาลีก็หา^๕มี ปรากฏอ้างว่า พระพทของค^๖ได้ทรง
เหยียบรอยพระพทบาทประดิษฐานไว้ณที่แห่งหนึ่งแห่ง
ใดไม่

(๗)

ส่วนคติที่ติดกันในลังกาทวีปนั้น เป็นการเกิดขึ้น
ชั้นหลัง อ้างว่าพระพุทธรองค์ใดที่ทรงเหยียบรอยพระ
พุทธรบาทไว้ ให้เป็นที่สาธุชนสักการบูชา & แห่ง คือที่
เขาสุวรรณมาลิกแห่ง ๑ ที่เขาสุวรรณบรรพตแห่ง ๑ ที่
เขาสมณะภูฏแห่ง ๑ ที่เมืองโยนกบุรีแห่ง ๑ ที่หาด
ในลำน้ำนันทานที่แห่ง ๑ มีศาสดาคำนึงการแต่งตั้งไว้สำหรับ
สวดทำยสวดมนต์อย่างเก่านั้น

สุวรรณมาลิก สุวรรณบุพพุเต สุมณภูฏ โยนกปุเร
นันทาน นทียา ปณฺจปาทวรี อหิ วนทามิ ทูโรโต

รอยพระพุทธรบาท & รอยที่กล่าวนี้ เดิมชาวเรา
แห่งแต่รอยที่เขาสมณะภูฏ (เขาที่อังกฤษเรียกว่าอะคิม
สปีก) อันอยู่ในลังกาทวีปแห่งเดียว พวกชาวลังกา
อธิบายตำนานมีอยู่ในเรื่องมหาวงศ์ ว่าครั้งหนึ่งพระพุท
ธเจ้าเสด็จเหาะไปยังลังกาทวีป ทรงสั่งสอนพวกชาวเกาะ
นั้นให้เกิดความเลื่อมใสแล้ว จะเสด็จกลับคืนไปยัง
มัชฌิมประเทศจึงทรงทำปาฏิหารย์ เหยียบรอยพระ

(ค)

พุทธบาท (ใหญ่ยาวราวสักวา ๑) ประติษฐานไว้บนยอด
เขา สำหรับให้ชาวลังกายุทธต่างพระองค์ แต่ฝ่ายพวก
ทมิฬที่ถือศาสนาพราหมณ์ อ้างว่ารอยนั้นเป็นรอยวิ
ษณุบาท ต่างพวกต่างบูชาด้วยความเชื่อต่างกันมาจน
ทุกวันนี้ ส่อให้เห็นว่าน่าจะเป็นเพราะพวกลังกาเอาคติ
ของพวกที่ถือพระพุทธศาสนาในสมัยประเทศกบฏคิของ
พวกที่ถือศาสนาพราหมณ์มาระคนปนกัน จึงเกิดคตินี้
อ้างว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงเหยียบรอยพระพุทธบาทไว้ ฝ่าย
พวกที่ถือพระพุทธศาสนาตามลัทธิลังกาวงศ์ เช่นไทยเรา
แลพม่ามอญ แต่ก่อนมายุ่อมเชื่อถือคติตามชาวลังกา
ก็พากันศรัทธา พยายามไปนมัสการรอยพระพุทธบาทที่
เขาสุมนะภูฏ จนถึงรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.
๒๑๖๓-๒๑๗๑) มีพระภิกษุสงฆ์ไทยพวกหนึ่งออกไป
ถึงลังกาทวีย ไปบูชารอยพระพุทธบาทที่เขาสุมนะ
ภูฏ พระสงฆ์ลังกาถามว่ารอยพระพุทธบาทที่มีอยู่
รายนั้น เขาสุวรรณบรรพตก็อยู่ในสยามประเทศ ไทย

(ค)

ไม่ไปบวชารอยพระพุทธรูปที่นั่นคอกญา จึงต้องออก
ไปบวชาถงลังกาทวีป พระภิกษุสงฆ์พวกนั้นนำความ
มาทูลพระเจ้าทรงธรรม จึงโปรดฯ ให้มีตราสั่งหัว
เมืองให้เที่ยวตรวจค้นติดตามหาเข้าว่าจะมีรอยพระพุทธรูป
อยู่ณที่แห่งใดฤาไม่ ครั้นนั้นผู้ว่าราชการเมืองสระบุรี
สืบได้ความจากพราหมณ์ ว่าครั้งหนึ่งไปไล่เนื้อใน
ป่าทริมเชิงเขา ยิ่งถูกเนื้อเจ็บลำบากหนีขึ้นบนไหล่เขา
เข้าเชิงไม้ไป พอขยิบเคียวเห็นเนื้อตัวนั้นวิ่งออกจาก
เชิงไม้ไปเป็นปรกคิตึงเก่า พราหมณ์นึกหลากใจจึง
ขึ้นไปตบบนไหล่เขานั้น เห็นมีรอยอยู่ในศิลาเหมือนรูป
เท้านคนขนาดยาวสักศอกเศษแลมีน้ำขังอยู่ในนั้น ก็
สำคัญว่าเนื้อคงหายขาดแผลเพราะกินนานนั้น จึงตัก
เอามาลองทาตัวดู กลากเกลือนทเป็นอยู่ช้านานก็
หายหมด ผู้ว่าราชการเมืองสระบุรีไปตรวจเห็นรอยมี
จริงถึงพราหมณ์ว่า จึงบอกเขามายังกรุงศรีอยุธยา
พระเจ้าทรงธรรมเสด็จออกไปทอดพระเนตรทรงพระราช

(ฅ)

คำวิหว่า คงเป็รอยพระพุทธรูปตรงตามที่ตั้งกายออกมา
เป็รแน่แท้ ก็ทรงพระโสมนัสศรัทธาด้วยเห็นว่าเป็นบริ
โลกเจดีย์เนื่องชีวิตติดต่อดังพระพุทธรูป ประเสริฐกว่า
อุเทสิกเจดีย์ เช่นพระพุทธรูป แลพระสถูปเจดีย์ซึ่งเป็น
ของสร้างขึ้นโดยสมมติ จึงโปรด ฯ ให้สร้างเป็ร
มหาเจดีย์สถาน มีพระมณฑปล้อมรอบพระพุทธรูป
แลสังฆารามที่พระภิกษุสงฆ์อยู่บริบาล แลสร้างบริเวณ
พระราชนิเวศน์ที่เชิงเขาพระพุทธรูปแห่ง ๑ ที่ท่าเจ้า
สนกริมลำน้ำสักแห่ง ๑ สำหรับประทับเวลาเสด็จไปยชา
แล้วโปรด ฯ ให้ช่างฝรั่ง (ฮอลันดา) ส่องกล้องทำ
ถนนแต่ท่าเรือขึ้นไปจนเขาสวรรณบรรพต เพื่อให้เป็น
ทางมหาชนไปมาได้ โดยสะดวก แลทรงพระราชอุทิศ
ที่โยชน์ ๑ โดยรอบรอบพระพุทธรูปถวายเป็รพุทธบูชา
กัลปนาผลซึ่งได้เป็รส่วนของหลวงในที่นั้น สำหรับใช้
จ่ายในการรักษามหาเจดีย์สถานที่พระพุทธรูป แล
โปรด ฯ ให้บรรดาชายฉกรรจ์อันตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเขตร

(ง)

ที่ทรงพระราชอุทิศนั้นพ้นจากหน้าท้าวราชการอื่น จัดให้เป็น
พวกขุนโสดนข้าพระปฏิบัติรักษา พระพุทธบาทแต่อย่าง
เดียว ทบบริเวณซึ่งทรงพระราชอุทิศนั้นก็นับได้นามว่า

เมืองปรินตปะ เรียกกันเป็นสามัญว่าเมืองพระพุทธ
บาท แลเกิดเทศกาลมหาชนขึ้นไปบูชาพระพุทธบาท
กลางเดือน ๓ ครั้ง ๑ กลางเดือน ๔ ครั้ง ๑ แต่นั้นมา

แท้จริงรอยพระพุทธบาทอันเป็นมหัศจรรย์ในประ
เทศนี้ มีมาก่อนรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมแล้วช้านาน
แลมีอยู่หลายแห่ง ทำเป็นรอยพระพุทธบาทขนาด

ต่างกัน ๔ รอย อธิศตอพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์
เช่นที่เขาในแขวงนครเชียงใหม่ ทำเป็นรอยพระบาท
ทั้งซ้ายขวา เช่นศิลาแผ่นใหญ่ซึ่งเดิมอยู่ในเมืองไชย

นาทเคยวนอยู่ในวัดบวรนิเวศ แลที่เรียกว่า “พระยืน”
อยู่ในมณฑปใกล้พระแท่นศิลาอาสน์ก็มี ทำแต่รอย
พระพุทธบาทขวาข้างเดียวนี้มีมาก จะกล่าวถึงแต่แห่ง
สำคัญ คือที่พระเจ้าอรรคมหาชาติไทยกระษัตริย์ใน

(๑)

ราชวงศ์ พระร่วง ทรง สร้างไว้บน เขา นางทองใน แขวง
จังหวัดกำแพงเพชร มีอักษรจารึกเป็นรอยสำคัญรอย
หนึ่ง อีกรอยหนึ่งจะเป็นผู้ใดสร้างหาปรากฏไม่ เดียว
นอยู่ทั่วทิศพระรูปตรงศาลากลาง จังหวัดสุพรรณบุรี
ข้าม พระบาทรอยนจำหลักบนแผ่นกระดานไม้แก่น
ก้านหลังจำหลักรูปภาพเรื่องมารวิชัย แต่ตรงที่พระ
พุทธรูปทำเป็นแต่พระพุทธรูปนั้น หาทำพระพุทธรูปไม่
เป็นเค้าเงื่อนข้อสำคัญแสดงว่ารอยพระพุทธรูปที่สร้าง
ขึ้นในประเทศนี้ ขึ้นเดิมถือตามคติชาวมัชฌิมประเทศ
คือสร้างขึ้นเป็นวัตถบูชาแทนพระพุทธรูป มิได้อ้างว่า
พระพุทธรูปใดทรงเหยียบรอยพระพุทธรูปไว้ เพราะ
ฉนั้น การที่ พบรอย พระพุทธรูปบาท ๗ เขา สุวรรณ บวรพต
เมือรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม จึงเป็นมูลเหตุให้คนทั้ง
หลายโดย มากเกิดเลื่อมใสศรัทธาโดยเชื่อมั่นว่าพระ
พุทธรูปใดเคยเสด็จมาถึงประเทศนี้ ต่อมาก็เกิด
เจดีย์สถานทเชื่อถือนั้นว่าเป็นพุทธรูป โภคชนอีกหลายแห่ง

(๕)

คือพระพุทธรูปแลพระแท่นทองวังเป็นต้น แต่มหาชน
เลื่อมใสศรัทธาที่พระพุทธรูปยิ่งกว่าเจดีย์สถานแห่ง
อื่น ๆ ทั้งนั้น แม้พระเจ้าแผ่นดินซึ่งได้เสวยราชย์
ณกรุงศรีอยุธยาต่อรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมมา ก็เสด็จ
ไปทรงสักการบูชาแลสมโภชเป็นนิจ บางพระองค์ก็
ทรงปฏิสังขรณ์แลสถาปนาวัดอุทิศสถานเพิ่มเติม มีปรากฏ
ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เมื่อรัชกาลพระเจ้า
ปราสาททอง (พ.ศ. ๒๓๗๓ — ๒๓๙๘) โปรดฯ ให้แต่ง
ธารทองแดงเป็นทัพระพาศ แลสร้างพระตำหนักที่
ประทับเวลาเสด็จไปนมัสการพระพุทธรูปชนทธารทอง
แดงนั้น ชนนานามว่าพระตำหนักธารเกษมแห่ง ๑ ตก
แต่งพระตำหนักที่ทำเจ้าสนุก (แปลงเป็นเครื่องก่ออิฐ
ถือปูน) แห่ง ๑ แลให้ขุนยี่น้ำทำศาลารายตามริมถนน
หลวง ทางขึ้นพระบาทสำหรับให้มหาชนไปมาได้อาศัย
ทุกระยะ แลยังมีของโบราณซึ่งปรากฏอยู่ในบริเวณ

(๕)

พระพุทธรูปบาท มีค่าเงินอนว่าจะเปนของสร้างครั้งพระ
เจ้าปราสาททอง แต่มีไต่ลงในหนังสือพระราชพงศาวดาร
ก็อีกหลายสิ่ง คือพระวิหารหลวง แลกำแพงแก้วทำ
ด้วยเครื่องศิลาอ่อน รอบชั้นทักษิณพระพุทธรูปเป็น
ต้น ถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙
๒๒๓๑) ปรากฏว่าโปรด ฯ ให้สร้างถนนเปนทางเสด็จ
พระราชดำเนิน ตั้งแต่ เมือง ลพบุรี ไป จนถึง เขาสุวรรณ
บรรพตสาย ๑ ให้สร้างอ่างแก้วแลก่อกำแพงกันน้ำ
ตามไหล่เขาชักน้ำฝนให้ ไหลไปลงอ่างแก้วข้างน้ำไว้ ให้
มหาชนบริโภคน้ำอย่าง ๑ ในรัชกาลสมเด็จพระสุริเยน
ทราธิบดี (พระเจ้าเสือ พ.ศ. ๒๒๔๖ — ๒๒๕๑) ปรากฏ
ว่าทรงปฏิสังขรณ์พระมณฑป (พระมณฑปซึ่งสร้าง
ครั้งพระเจ้าทรงธรรมทำเปนยอดเดียว สร้างมาได้ ๗๐ ปี
เศษเห็นจะชำรุดซุกโซม) โปรด ฯ ให้เปลี่ยนเครื่อง
บนแปลงเป็นพระมณฑป ๕ ยอด สิ่งอื่นทำนองก็จะ
ปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระอาราม เพราะความกล่าวใน

(๕)

หนังสือพระราชพงศาวดารว่าครั้งนั้นสมเด็จพระสังฆราช
(เชื้อแตงโม เป็นชาวเมืองเพชรบุรี ที่เป็นผู้สร้างวัด
ใหญ่ณเมืองเพชรบุรีนั้น) ขึ้นไปช่วยปฏิสังขรณ์ จึง
ทรงมอบงานทั้งปวงให้สมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้อำนวยการ
การครั้งนี้ แต่การปฏิสังขรณ์พระมณฑปครั้งนั้นค้างอยู่
ถึงรัชกาลสมเด็จพระภูมิन्नทรงอธิปัต (พระเจ้าท้ายสระ
พ.ศ. ๒๒๕๓ — ๒๒๗๕) ทรงปฏิสังขรณ์ต่อมา ให้เอา
กระเจกเงาแผ่นใหญ่ประคองฝาผนังข้างในพระมณฑป แล
ขึ้นลายปักทองประกอบตามแนวที่ต่อกระเจก ในหนังสือ
พระราชพงศาวดารกล่าวความดังนี้ (เรื่องฝาผนัง
พระพุทธรูป) เมื่อพระมงคลทิพมุนี มุ่ย วัดจักรวรรดิ
ราชวาสเป็นเจ้านาครักษาพระพุทธรูป ซ่อมฝาผนัง
ข้างในพระมณฑปในรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้กระเทาะปูน
ที่โขกฝาผนังออกไขกใหม่ เห็นอิฐที่ก่อผนังเดิมก่อ
เป็นโค้ง แลมีรอยก่ออิฐคอคอดโค้งนั้นเสียทุกด้าน ชื่อน
นำสันนิษฐานว่าพระมณฑปที่สร้างครั้งพระเจ้าทรงธรรม

(๗)

เห็นจะเป็นมณฑปโถง จะมาก่อแปลงเป็นโค้งเมื่อครั้ง
ทำเครื่องขันธ์ใหม่ในรัชกาลพระเจ้าเสือ แลมาก่อออกเป็น
ฝาชนเมื่อครั้งพระเจ้าท้ายสระทรงปฏิสังขรณ์ต่อมา จึง
ให้ประดิษฐานไว้กระจากเงา) ในรัชกาลสมเด็จพระมหา
ธรรมราชาที่ ๒ (พระเจ้าบรมโกศ พ.ศ. ๒๒๗๕-
๒๓๐๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวแต่ว่าทรง
พระราชศรัทธาเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาททุกปี แล
ว่าครั้งหนึ่งจำเวียงฯข้างต้นพระบรมจักรพาฬถึงไถ้
เกรงข้างจะเป็นอันตราย จึงโปรดฯ ให้ทำเครื่อง
สวดมนต์ข้างนั้นปล่อยถวายเป็นพุทธบูชาที่พระพุทธรูป
แต่สถานทีต่าง ๆ ที่มีอยู่พระพุทธรูปให้เห็นว่าจะ
ไต่ทรง ปฏิสังขรณ์ในรัชกาล พระเจ้าบรมโกศ อีกครั้ง
หนึ่ง มีสิ่งทีสร้างใหม่เล่ากันมาเปนนั่น คือบาน
ประตูพระมณฑปว่าสร้างเป็นบานประดับมากในครั้งรัชกาล
พระเจ้าบรมโกศทั้ง ๘ บาน ความที่แต่งพรรณาใน

(ญ)

ฉันทพบณโฆวาทที่พิมพ์ในสมุทเล่มน^๕ ก็พรรณาสิ่งซึ่งมี
อยู่ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษ^๕ทั้งนั้น

ถึงรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ (พระที่นั่งสุริยาศน์

อมรินทร์ พ.ศ. ๒๓๐๓ — ๒๓๑๐) เมื่อพม่าเข้ามาตั้ง

ล้อมกรุง ฯ ในปัจจุ พ.ศ. ๒๓๐๘ ได้มพวกเงินที่อยู่ใน

กรุง ฯ อาสาต่อสู้ข้าศึก จึงจัดให้กองเงินตั้งค่ายอยู่

ณตำบลคลองสวนพลู ต่อมาเงินพวกนั้นคอยคิดกันประมาณ

๓๐๐ คน คุมกันขึ้นไปยังพระพุทธรบาท ไปเลิกทองคำที่

หุ้มพระมณฑปน้อยอันทรงรอยพระพุทธรบาทแลแผ่นเงิน

ที่ปลาทพ^๕พระมณฑป เอามาเป็นอาณาประโยชน์

แล้วเลยเผาพระมณฑปเสียเพื่อจะให้ความสูญ พระ

มณฑปพระพุทธรบาทที่เป็นอันตราขายยับเป็น ถึงครึ่งกรุง

ธนบุรีเป็นราชธานีติคการศึก ก็ไม่มีเวลาที่จะได้สร้าง

พระมณฑปพระพุทธรบาทให้คืนดีดังแต่ก่อน มาจนถึง

รัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธรบาทฟ้าจุฬาโลก จึงโปรด ฯ ให้สมเด็จพะ

(๑)

อนชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จ
ขึ้นไปทรงอำนาจการปฏิสังขรณ์พระมณฑปพระพุทธบาท
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐ ให้พระยาราชสงครามเป็นนายช่าง
ปรังเครื่องบนพระมณฑปขึ้นขึ้นไปจากกรุงเทพ ฯ ครั้ง
นั้นกรมพระราชวังบวร ฯ ทรงพระราชศรัทธารับแยก
ตัวลายของเครื่องบนตัว ๓ ทรงพระราชดำเนินตั้งแต่ทำ
เรือขึ้นไปจนถึงพระพุทธบาทให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ข้าราชการ
การทั้งนายไพร่ทงขึ้นไปทำการปฏิสังขรณ์ครั้งนั้น ยาน
มุก ๘ ยานพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ก็โปรด ฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ตามแบบอย่างที่พระเจ้าบรม
โกษฐ์ได้ทรงสร้างไว้ยังปรากฏอยู่จนบัดนี้ แต่ฝาผนัง
ข้างใน (พระมณฑปนี้) ว่าเมื่อกระเทาะปูนฝาผนัง
ออก เห็นรอยถือปูนผนังเป็น ๓ ชั้น ชั้นแรกถือปูนแล้ว
ทาสีแดง ชั้นที่ ๒ ปัดทองทึบ ชั้นที่ ๓ เขียนลายทอง
เขียนลายทองนั้นทราบได้แน่ชัดว่าเขียนในรัชกาลที่ ๕ เนื่องจาก

(๖)

ต่อการที่เสด็จไปสักการบูชาครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕
จึงสันนิษฐานว่าครั้งปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ ๑ เห็นจะ)
เป็นแต่ล่องชาด ไม่ได้คาดแผ่นดินกระเจกเงาตั้งแต่ก่อน
อีกต่อมา นอกจากพระมณฑปสิ่งอื่นที่ชำรุดชดไชมาก็ได้
โปรดฯ ให้ซ่อมแซมเมื่อในรัชกาลที่ ๑ ทั่วไป เพราะฉะนั้น
ในรัชกาลที่ ๒ ของที่ทรงพระเมธีรัชกาลที่ ๑ ยังบริบูรณ์
อยู่ จึงไม่ปรากฏว่าได้มีการปฏิสังขรณ์อย่างใดอีก (๑)
ในรัชกาลที่ ๓ ปรากฏว่าได้ทรงปฏิสังขรณ์เครื่องพระ
มณฑปใหญ่ แลมีเหตุไฟเทียนบูชาไหม้มาน แล้ว
เลยให้พระมณฑปน้อยที่สวนมอญพระพุทธรบาท ต้อง
ทำใหม่ แลบางที่จะยึดทองฝานึงในคราวนั้น นอกจากนั้น
หาได้ทรงสร้างสิ่งใดไม่ กล่าวกันว่าเป็นเพราะพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเลื่อมใส
คำร่ำว่าพระพุทธรเจ้าได้ประทับพระธรรมเทศนา ใน

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ข้าพเจ้าได้กล่าว
ว่าพระมณฑปน้อยไฟไหม้ ได้ทรงสร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๒ นั้นผิดไป
มาได้หลักฐานภายหลังว่าไฟไหม้พระมณฑปน้อยต่อรัชกาลที่ ๓

(๖)

หัตถิปโทปมสูตร สัฏตคฺคิกาย มหาวารวรรค (พระไตร
ปิฎกฉบับพิมพ์หน้า ๕๔) ว่าชนาครอยเท้าสัตว์ทั้งหลาย
ย่อมอยู่ในรอยเท้าช้างฉนฺโต เหมือนกับธรรมทั้งหลาย
ก็ย่อมอยู่ในอัมมาทธรรมดังนี้ ถ้าพระพทุของคฺไค
ทรงเหยียบรอยพระพทุบาทไว้จริงไซ้ ก็จะต้องอุปมา
ว่า รอยเท้าสัตว์ทั้งหลายย่อมอยู่ในรอยเท้าของพระ
ตถาคต เพราะรอยพระพทุบาทนั้นใหญ่โตกว่า ๒ เท้า
รอยเท้าช้าง เล่ากันมาดังนี้ แต่กรมพระราชวังบวร ฯ
ในรัชกาลที่ ๓ นั้นทรงเลื่อมใสพระพทุบาทมาก เมื่อ
เสด็จกลับจากปราบขบถเวียงจันทน์ ทรงอุทิศถวายเครื่อง
สูงทําให้เสด็จในการสงครามคราวนั้นไว้เป็นพทุบูชา แล
ทรงสร้างพระเจดีย์ตามแบบพระธาตุพนมไว้ด้วยองค์ ๑

ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า ถึงข้อจริงเท็จในเรื่อง
ตำนานพระพทุบาทจะเป็นอย่างไรก็ตาม พระพทุบาท
เป็นมหาเจดีย์สถานอันประชาชนเลื่อมใสศรัทธามากมา
แต่ในโบราณ แม้ไปอนุเทสก็เจดีย์ก็ควรจะทำนุบำรุง

(๓)

จึงทรงพระปฏิสังขรณ์ สิ่งทรงสร้างใหม่ก็มีหลาย
สิ่ง คือพระมกุฏฉินทเจดีย์ที่อยู่ใกล้พระมณฑปองค์ ๑
แลไปรภ ๑ ให้สร้างเครื่องบนพระมณฑปใหญ่แลสร้าง
พระมณฑปน้อยเปลี่ยนของซึ่งสร้างครั้งรัชกาลที่ ๓ ให้
งทงามมั่นคงกว่าเก่า ทั้งให้เปลี่ยนแผ่นเงินปูพื้นพระ
มณฑปเป็นเสื้อเงิน แลทรงสร้างเทวรูปศิลาที่เขาคก
ก้วย ในรัชกาลที่ ๔ นั้นพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ใ้เสด็จขึ้นไปทรงนมัสการพระพุทธรูป
แลทรงยกยอกพระมณฑปแลบรรจุพระบรมธาตุที่พระ
มกุฏฉินทเจดีย์เมื่อขวอก พ.ศ. ๒๔๐๓

ถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวใ้เสด็จไปนมัสการพระพุทธรูป ๔ ครั้ง เสด็จ
ขึ้นก่อนมีทางรถไฟเมื่อขวอก พ.ศ. ๒๔๑๕ ครั้ง ๑ เมื่อ
ขมแม พ.ศ. ๒๔๒๕ ครั้ง ๑ เมื่อทำรถไฟแล้วเสด็จ
พระราชดำเนินอีก ๒ ครั้ง ในรัชกาลที่ ๕ ใ้ทรงปฏิ
สังขรณ์พระวิหารหลวงแลซ่อมผนังข้างในพระมณฑป

(ฅม)

ให้เขียนเปนลายทอง แลบันไดนาคทางขึ้นไปพระมณฑป
นั้นเดิมเป็นบันได ๒ สาย โปรดให้สร้างเติมอีกสาย ๑
เป็น ๓ สาย แลหล่อค้ำระแนงค้ำด้วยทองสัมฤทธิ์ที่เชิง
บันได เติมของครั้งรัชกาลที่ ๑ ด้วย ต่อมาถึงตอน
ปลายรัชกาล ^๕เครื่องพระมณฑปชำรุดมาก ต้องรื้อ
ของเดิมทำใหม่ทั้งหมด เหวรบที่เขาคอกซึ่งสร้างเมื่อ
ในรัชกาลที่ ๔ ก็ถูกไฟไหม้หักทำลายโปรก ๗ ให้
หล่อใหม่ ให้พระพจนานุกรม (มา) วัดจักรวรรดิ
ราชาวาส ^๕เมื่อยังเป็นทพระมณฑปนี้ ตำแหน่งผู้
รักษาพระพุทธรูป เป็นนางงานทำการจนสำเร็จ ยังแต่
จะยกพระจุลมงกุฎเหนือพระเศียร ^๕ออกพระมณฑป
สิ้นรัชกาลเสียก่อน ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จขึ้นไปยกออกพระมณฑปเมื่อ พ.ศ.
๒๔๕๖ แล้วโปรด ๗ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระมณฑป
ต่อมาจนสำเร็จ เรื่องตำนานพระพุทธรูปที่มีดังแสดงมา

(๓)

หนังสือขุณโณวาทคำฉันท์ที่พิมพ์ในสมุทเล่มนี้ พระ
มหานาค ขวชอผู้จัดทำทราญ ในพระนครศรีอยุธยา
แต่งเมื่อในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษ^๑ หนังสือเรื่องนี้
นับถือกันมาว่าแต่งดีโดยกระบวนฉันท์อย่าง ๑ พรรณา
ว่าด้วยลักษณะการสมโภชพระพทธบาท ตามราช
ประเพณีครั้ง กรุง ศรี อยุธยาเป็นราชธานี ถ้วนถี่ด้วย
อย่าง ๑ จัดว่าเป็นฉันท์ตำราเรื่อง ๑ พระนางเจ้า
สุขมालมารศรี พระราชเทวี จึงโปรดให้พิมพ์ประทาน
ตอบแทนผู้ถวายน้ำสังกรานต์ประจำ พ.ศ. ๒๔๖๖ น

จ. ร.

บุญไฉนว่าทค้ำนันท

<p>๑๕ ขอถวายประนมขประชุม
แต่บาทยคลอปรวราง</p> <p>๑ อันซึ่งพระองค์จัก
พ่ายแพ้พระเศษนิหาร</p> <p>๑ หนึ่งข้าก็ขอรประนม
พระปริยัติสขมอัน</p> <p>๑ หนึ่งข้าก็ขอรประนม
เพนที่พ้านักนอิศร</p> <p>๑ หนึ่งข้าก็ขอรสวยม
เสด็จทรงอศภพาหนะ</p> <p>๑ หนึ่งข้าก็ขอบรมจักร
ทรงครทพาหนวรา</p> <p>๑ หนึ่งข้าก็ขอบพระกมลเศ
เสด็จทรงสพาหนกัโหม</p> | <p>ชวลิตสุเบญจางค์
คชในนทรทรงญาณ</p> <p>ปรบัษเบญจมาร
คณพฤกษไพพิลัน</p> <p>พระเนาวโลกุตรธรรม
คัมภีรภาพสาทร</p> <p>อัยยสูงฉลัวง
สัตวโลกยชาตรี</p> <p>ภูมยศโมลี
ฤทธิวิรุคัมหมิมา</p> <p>กฤษณราชกฤษดา
ฤทธิเรืองรเห็จโพยม</p> <p>จักรพิภตรพินลโฉม
จรรวอนณอัมพร</p> |
|---|---|

- ๑ หนังสือกันยสหัสเนตร
อัยเวศตรีเคียวเปนพา
จิปไต่ยคิงษา
หนนาถพะเนจร
- ๑ หนังสือกันยสหัสแสง
ทรวงกรเวียบอัสวร
ศศีสองทิดาคร
จรัสรอบพระเมรุ
- ๑ หนังสือกันยนิกรเทพ
ขอจงเจริญยศวุ
สถิตยทั้วทิดาผล
นฤราศพาธา
- ๑ หนังสือกันยบรรบง
ผู้เฉลิมอยุธยา
กชบาทกฤษฎีตรา
ยศโยคกรุงไกร
- ๑ ขอจงนฤทุกข์และนฤโคก
สรวพสรวพไทยและจัญไร
นฤโรคนฤไภย
จงนิราศโภยพาล
- ๑ จักกล่าวนิพนธ์ประพฤตมิฉิน
แสดงโดยอติตนำนาน
ทแต่ตามอนุนาน
บณโณวาทสูตรา ฯ
- ๑๖ ของบรรพยังมีพระคา
ว่าสัพพันนโคตม
ยศหนังสือ
ยศหนังสือ
- ๑ สถิตยเขาสุวรรณไพโรพนม
สุณาปรันตคาม
แทบสถานนิคม

- ๑ แว่นแคว้นกรุงเทพมหานคร วรรคิมหา
 คิลกเลิศไพบลย์
- ๑ ปางสมเด็จพรทรางกูร ทรงบยุบกยุร
 รยาตรยังห้องหาวผจง
- ๑ จากกรุงสาวถักยสังข์ ห้าร้อยหย่อนองค์
 อติเรกประคัยบริพา
- ๑ ล้วนทรงบยุบกพิมาน มาโดยคัคณานต์
 เป็นอนุกรมขวร
- ๑ เพียงพญาเหมราชเทิรวร ประคัยท้วยนิกร
 หม่หงส์ห้อมระเห็จมา
- ๑ ตระบักกลท้วยนภาว พระพิชิตมา
 รอนแรร่าห่มหาบถ
- ๑ ให้กลแคนमारककुल्य์ เศษท้วยพทคคุณ
 คัมภีร์รัตโนพาร์
- ๑ แล้วไปรดพระสัจพันธคา บคลถึงอา
 วิยमारककुल्य์

๑ ครั้นพระสรวเพ็ชฌ์เสร็จไคล ไปรศสรวพลไภย
ก็ตรัสด้วยพุทธพจมา

๑ แก่พระสัจพันธเถรา ว่าพระศาสดา
ประโยชน์จะโปรดเวไนย

๑ ท่านจงสถิตย์เถิดอย่าไป เลยงเนาใน
นิคมโปรดประชา

๑ สัจพันธรัชพุทธภิกขา ก่อนแล้วจึงอา
ราธนทูลทศพล

๑ ว่าพระจักเสด็จไปกล ไทข้าเคยยล
ท่านจะเปล้าเปลี่ยวใจ

๑ เคยสทึบรสธรรมอันไพเราะให้เรื่อนี้ใคร
จะอนุเคราะห์ห่อนมี

๑ เคยเคารพทุกนาทิจึงจักอัญชลี
ลของก็ล่วงลับตา

๑ ขอจงโปรดปานีรา รอยพุทธบาท
ประภิชฐ์สถิตย์ในสถาน

- ๑ หวังไว้ภิวาทนัสการ ทุกทีวาวาร
 ยลพระองค์ต่างองค์
- ๑ สมเด็จพระสุคตภัทรว
 แก่พระสัพพันธักดิ์
- ๑ จึ่งเหยียบบรรบาทมุนี ยังยอศศิรี
 สุวรรณพรายเกษรา
- ๑ ทั่วขบถบาทเขของขวา ลายลักษณ์ธรรมา
 ทั้งร้อยแปดประการงาม
- ๑ เฉลิมโมลีโลกทั้งสาม ปรากฏในคาม
 นิคมชนบทยรา
- ๑ ปางขันธเรศตรี ศิวเสวยสรวรยา
 อโยธยเคศมหา นครราชธานี
- ๑ ทราบกิจกลรอย พุทธบาทชินศรี
 มีราชฤไทยทวี กุศลมุ่งผดุงการ
- ๑ รัชเป็นพระมณูปร วรรัตโนพาร
 เพียงวิชยันต์พิมาน อมรเทพยุณกัน

๑ สฤษฏีสวมพระพุทธรบาท
ยังยอศศิขรบรร

๑ ห้ายอศยเปี่ยมเมณ
ชวลิตพรพรณราย

๑ กิ่งกาททาทากาญ
บราลีเขาวง

๑ มีบรรทจักราช
เครือชอันสลักกัน

๑ สกวักระหนาบชั้น
เคียรสัศวพรพรณราย

๑ กลีบเกล็ดกัณามาค
สลักรัตนบุรี

๑ ไบโพสวรรณห้อย
ลมพัตกระกังคัง

๑ เลียงทงสังคิต
เพียงเทพบรรเลง

มุนินาถจอมจรรรม
พตพิศไพรงพราย

จรัสทวงวิเชียรฉาย
รยัยโชติสริยงค์

จนมณีเสถียรหง
ช่อฟ้าปรงอนครัน

วรพาดกระหนกพัน
กณะแก้วกนกกลาย

กัถงันผงาดหงาย
วระทาสระคมคิ

ประทับทาสจรุญศรี
กระจำจัตกระจิงยัง

รยายย้อยบรรจวัง
เสนาะคัพทอลเวง

อันทังกิตประโคมเพลง
รเรอยจิบระบำถวาย

๑ ฟ้างพทุฐฐานบัตร์

กรกมุสักรักราย

๑ สิ่งห้อยค้อมดวง

เทพนมชนันตักิน

๑ อีสร์ทมูลแบก

แบกเขยวงผงาคทำ

๑ ผนังทาสกระจกแจ่ม

กลแก้วผลึกเพรา

๑ ชุ่มสัทวารา

กายพรหมสรไกร

๑ ตายแต่่มณกรัชัย

เฉิดกลีบงกลกลาย

๑ หน้ายันเขย็จบรร

ทรงไอยราตรี

๑ ช้อยกรชูลัง

แสงรัตนสนท

เปนครุทอัคราผาย

จะกระหัยย์ผยอบิน

วชิรช่วงมณีนิล

นเรศพอนชออันรำ

ตระของบิถักกำยำ

ดุมมีโนเนา

ชวลิตงามเงา

รลอกเลือนลลานไป

รจเรขเรืองไโร

กระหนาบเส้าพเพราพราย

ประคัยพลอยมณีนาย

ขทนาดส์ตั้งที่

ผงบนเป็นโกสัย

เคียรงามคัวยางอน

ขลังวาลขวร

ประกายมาศเลื่อมกัน

๑ ไบยานทวาเรศ
เพียงพินธุกรรม์สรค์

๑ แม่ลายแลบุตกหนาย
เกียวก่านกนกลเพลง

๑ คชลีหึงหราช
ขิงคทยคยง

๑ สครีพในเครือวัลย์
พาลี่ผู้เลิศชาย

๑ นลิกมุกทกทวาร
ล้วนแล้วณเครือพร

๑ พันในหิรัญลาด
รายรอยพระบาท

๑ มณญะเยาวในนั้น
พวงกลั่นสมาลี

๑ การิษักกลับ
ฉัตรชนวิเชียรเรือง

รตัมมกทพรายพรรณ
นฤมิตรประกายฐ์แปลง

นลช่อชวาลแสง
พิศสัตว์ชวักวง

มยุเรศเหมหงส์
หณมานทยานกาย

กัมมขรรคชญา
ตระบะล้ากระบิดครัน

อัมมฐาลบเพยนกัน
ณรายพรายลลายตา

กัลลฮาตอลังการ
ทศพลวิมลมี

คณพรรณมณี
รยายย้อยอวามเรือง

วณววิมลลังมเลือง
รุกชชาติบุชา

๑ คอกควงผกาแก้ว

จงกลพระบาท

๑ เฟื่อง^๔พุ่ม^๔ขจรกลั่น

คฤทธิพิमानสถาน

๑ ปราการประกอยโคม

แจ่มแจ้งทิววัน

๑ บันใดไคลลาด

ยเล็กพึงพานมี

๑ อาวาสพระลาน^๔เลียน

มีรูปพระสัพ^๔พัน

๑ ผดุงไว้จะหวังแจ้ง

ค^๔ของค^๔ตาศอ

๑ เวหารอุโบสถ

รายโรงระฆังปราง

๑ หน้าลานปราการ^๔กัน

ผู้^๔เฝ้าทวาร

สถับศรีสุไลภา

นพรัตน์กอบกาญจน์

เสาวคนธโอฬาร

อุบลราชเทวีญ

สว่างแสงเสมอจันทร์

บริบูรณ์ราตรี

อรุณราชเจ็ดศรี

พิมายเพียงประไลยกัลย

คจว่นสุวรรณสรรค์

ธคาศยรรพชา

กิจโดยกำหนดมา

ราชนรอยพระบาททางค

พระสถูปอุตมางค์

อธิเรกรณา

สถลमारควิทยา

อิสสรของตระบองกุม

๑ หน้่าย่นแสดะโอยฐู

หากเศษพระจอมชุม

๑ ก่อกอบเป็นอ่างแก้ว
ทศทอธาราสรพ

๑ มาลาเลวณกลัน

หล่นลอยชโลธร

๑ ลันทมระคมคาย

แก้วกรรณิกากา

๑ สายหยดประยงค์แย้ม

โดยคอกว่าทวนสม

๑ เบญมาศบษขัน

อังกายกุหลายธาร

๑ ขนนากลออนวล

ชงโคย์แข่งพวรรณ

๑ พกซอสนสลับกลีบ

ช่อนกลันก็กลันสา

คจุไกรธประชาชุม

พลบ้องบโภยันต์

กระหนาบแนวศิขรขันธ

ประปริมไหลจิงไขวร

รสฟุ้งทั้งคิงขร

ตระหลยบอบสัคณา

คจุลาตประพิตรรา

รเกษกลันกำจรลม

ยลันแซมสุกรมยม

สุรวิพิกุลกาญจน์

มลิวรรณพศतालขาน

สัคณธ์เทศเทียมกัน

พุทธชาติอัญชัน

มลลิกะกังงา

จำปาขมมลิลา

หัตถ์วัณมลเสขย

๑ รวยเรอขจร^๕ร^๕น

บุบผา^๕ย^๕ชา^๕เซ^๕ย

๑ รุก^๕ษ^๕ชา^๕ติ^๕ป^๕ระ^๕ช^๕ม^๕แ^๕ค^๕น
กั^๕ง^๕จิ^๕ตร^๕ล^๕ท^๕ว^๕น

๑ มี^๕รา^๕ช^๕พ^๕ระ^๕นิ^๕เว^๕ศ^๕น์
เก^๕ษ^๕ม^๕ล^๕น^๕ต^๕ป^๕ระ^๕ชา^๕กร

๑ แม^๕ว^๕ไ^๕ค^๕ร^๕ไ^๕ป^๕น^๕บ^๕พ^๕ระ
ย^๕ล^๕พ^๕ระ^๕ม^๕ณ^๕ฏ^๕ป^๕ส^๕ถ^๕าน

๑ ป^๕ระ^๕ເ^๕ล^๕ไ^๕พ^๕ช^๕ย^๕น^๕ค^๕ร^๕ต^๕น
กั^๕ง^๕ท^๕าว^๕กั^๕ง^๕ชา

๑ ลั^๕ม^๕แล^๕บ^๕ร^๕ม^๕ท^๕ิน
ลั^๕ม^๕แล^๕ม^๕ไ^๕ห^๕เ^๕ส^๕ว^๕ร^๕ย^๕

๑ ส^๕ท^๕ส^๕ข^๕ส^๕ก^๕เก^๕ษ^๕ม^๕
เห^๕ิม^๕ห^๕น^๕ก^๕ม^๕ล^๕ช^๕น

ว^๕าย^๕พั^๕ท^๕ร^๕ำ^๕เพ^๕ย^๕เ^๕ย

พ^๕ุ^๕ท^๕ธ^๕า^๕ท^๕บ^๕ชา^๕ท^๕ว^๕น

ม^๕ณ^๕ฏ^๕ป^๕ระ^๕กั^๕ษ^๕ฐ^๕ส^๕ร^๕ร^๕พ^๕
ว^๕ชิ^๕รา^๕ส^๕ถ^๕าว^๕ร

ก^๕ระ^๕ษ^๕ั^๕ต^๕ริ^๕ย^๕เ^๕ล^๕ค^๕ั^๕จ^๕ส^๕โม^๕ส^๕ร

ส^๕ุ^๕ข^๕พ^๕ัน^๕จะ^๕พิ^๕ล^๕ศ^๕า^๕ร

พ^๕ุ^๕ท^๕ธ^๕า^๕ท^๕อ^๕น^๕ไ^๕พ^๕ศ^๕า^๕ล

ท^๕ิ^๕ถ^๕ก^๕ล^๕แ^๕ก^๕เ^๕โล^๕ก^๕า

พ^๕ิ^๕มา^๕น^๕อ^๕ิน^๕ท^๕ร^๕เจ^๕ษ^๕ฎ^๕า

ส^๕ว^๕ร^๕ค^๕ส^๕ว^๕ร^๕ค^๕เ^๕ส^๕ม^๕อ^๕ก^๕ัน

ก^๕ร^๕ล^๕ม^๕บ^๕แล^๕จ^๕ัน^๕ท^๕ร^๕

พ^๕ิ^๕ภ^๕พ^๕รา^๕ช^๕ม^๕ณ^๕ท^๕ล

น^๕ร^๕นา^๕ถ^๕ย^๕ค^๕ิ^๕ด^๕ล

อ^๕ภ^๕ิ^๕ว^๕น^๕ท^๕น^๕า^๕ก^๕าร ๖

๑๑๕ เข^๕ต^๕ร^๕แ^๕ว^๕น^๕ไ^๕น^๕ว^๕น^๕เว^๕ค^๕ิ^๕ข^๕ร^๕พิ^๕ศ^๕า^๕ล

แ^๕ส^๕น^๕ส^๕น^๕ก^๕นิ^๕ถ^๕า^๕ร

อ^๕เน^๕ก

๑ แนวนินไศลคีชีรินวรววิเวก

สูงสลัวเมฆ

ชรงำ

๑ คุหาเหวสรสนุกนิเลศจรกัอำ

พนทั้งประคทำ

พิภก

๑ ทำธารสินธุเกษมกระแสงชลคคัก

ไหลโลกคโครมครัก

ฉฉาน

๑ พนพฤษในพนเวศพนาทรตระกาล

ผลรสโอฬาร

อุชา

๑ สบสัศวรคฤบททวิบาทคณนา

สัศวสัศวเสนา

แก้กัน

๑ เกษทวิยวรพุทธบาทบรมสวร

เพ็ชฌัญชรัตน์มหันตา

วิคณ

๑ กอบเกิดคิงขรราวอรัญญิกอตุลย์

แสนสุขุขปานปน

ประมาณ

๑ สำหรับราชฎการะมัตริย์ประพาศสุขสำราญ

ถึงบันมัสการ

ยชาติ ฯ

๑๖ ปางฤๅษีหิมวคฺคณมาส
บันพิกพกรุงทวา

องค์อิศวรราช

๑๗ ปราโมทย์หฤทัยราชา

จักเสด็จวันทา

บรมบาททรงญาณ

๑๘ กำริหเสร์จอนโองการ
พิริยวจนรงค์พลัน

สั่งเสด็จาญ

๑๙ จงจักจัตรงค์อนันต์

อีกมหาสุวรรณ

นาเวศพยหยาตรา

๒๐ จักจรลัญชวลีล็กกา
สถิตยสุวรรณคี่ขรี

รพทุธาพา

๒๑ มโหรรศพสมโกชโสภี

มาลาธัน

จงสรพประทับกิจการ

๒๒ อำมาตย์รับราชบรรหาร

สถุกินฤบาล

ตระบัดฉวตไทรตรา

๒๓ การสรพกลัษณของผันมา

ทูลแดมหา

กระษัตริย์เสร์จบริบูรณ

๑ ขอบัญเขิญเสด็จนเรศวร

สถกณฤกษ์พยุหพล ฯ

๑๕ ปางนั้นบรมนฤเบศร์

เสนาภคิจิตรพล

๑ เร่งมิกมลก็ประโมช

ครั้นสร้างอรุณวิวาร

๑ เสด็จสงขรวาทิพรส

ภยิตวิจิตรอลงกรณ์

๑ ทองกรตระกองการประดัย

สังวาลวิไลยบรมม

๑ เสด็จสงขรทวงพิชัยอา

สพักเสด็จเสด็จจรกัผาย

๑ แสนสาวสรวางค์วรสนม

แวคล้อมพระจันทร์ธนา

๑ เสด็จกลฉนวนพระอรณพ

แตรสังขประโคมคุริยคนตร

อรุโณทจำรูญ

สุรราชพังกล

พิริยสรวพระดัยการ

สุมนักไสสานต์

ยเยียมยอศยุคนธร

สวคนธกำจร

วรรัตนอำมรงค์

วชิรเรืองระยับองค์

กฤษณแก้วกฤษทลพราย

วชิสรวพณสาย

ยทบาทยคคคลา

ก็ประดัยดั่งทวาร

ภาคเรืองรังษี

ขนานนำวสุกรี

มหรธกและกาหฟ

- ๑ เสกั้ทรงที่^๑นั่งสุวรรณา
เมินแมนพิมานอมรคกล
๑ เกร^๑องสูงไสวเสวตรฉัตร
กลคกลิงกระชิงรัตนพราย
๑ พัด^๑โยกและจามรมณี
ชิงฉายฉวักวพิบูลย์
๑ นา^๑เวศสุวรรณนรประทัย
คู่^๑เคียงกับจักขุวิมานไชย
๑ นาวา^๑ชนัคคณคชสิทธิ์
โตสิงกิเลนทอศัควาร
๑ นอก^๑นั้นก็จับวรฉลาก
แห่^๑แห่นบรมนรนา
๑ ใ^๑ให้แห่กระหิมศัพทสำเนียง
พายทองกระทันรวัชกร
๑ ฟอง^๑พงนที่^๑รติ^๑รา
ชิง^๑เทีย^๑วรวัชกลคคอกกล
รวม^๑ขบกไฟ^๑ชย^๑นัต
ก็^๑ประ^๑เทิด^๑ประ^๑ทัก^๑ทาย
อ^๑ภิ^๑ร^๑ม^๑ย^๑ช^๑ม^๑ส^๑าย
ม^๑ุ^๑ย^๑ร^๑ฉ^๑ัตร^๑จ^๑ร^๑ั^๑ร^๑ุ^๑ญ
ท^๑ร^๑ก^๑ง^๑ก^๑ำ^๑ย^๑ง^๑ส^๑ร^๑ย
ร^๑ะ^๑บ^๑า^๑ย^๑ท^๑ร^๑ง^๑ไ^๑ช^๑ย
ส^๑ร^๑ม^๑ข^๑เก^๑ร^๑ี^๑ย^๑ง^๑ไ^๑กร
ร^๑ั^๑ต^๑น^๑ร^๑ี^๑อง^๑ส^๑ุ^๑ธา^๑ธ^๑าร
ส^๑ี^๑ห^๑ร^๑า^๑ช^๑ม^๑ก^๑ร^๑กา^๑ญ^๑น
ส^๑ก^๑ุ^๑ณ^๑พ^๑ัก^๑ต^๑ร^๑เจ^๑ษ^๑ฐ^๑า
น^๑ว^๑ส^๑ร^๑เส^๑น^๑า
ฉ^๑ิ^๑บ^๑ค^๑ิ^๑น^๑ท^๑ร^๑เส^๑ด^๑์^๑จ^๑ร
น^๑ิ^๑ส^๑น^๑น^๑ช^๑โล^๑ธ^๑ร
ช^๑ล^๑ฟ^๑ง^๑ค^๑อ^๑ฝ^๑อย^๑ฝ^๑น
ค^๑ร^๑ล^๑อ^๑ก^๑ร^๑ะ^๑ฉ^๑อ^๑ก^๑ช^๑ล
ส^๑ก^๑ุ^๑ณ^๑ร^๑อ^๑น^๑ร^๑ี^๑ว^๑โ^๑พ^๑ย^๑ม

๑ ทวารวดีพิภพพลัน

ไพร่ฟ้าประชาชนก็โลม

๑ เหมามัจฉากัจฉป่วน

สาครกระเจิงจรนไพร

๑ เสด็จพลประทับท่าเจ้าสนุก

เกลิงอาสนราชสขสถาน

๑ ปราการประคองศิขรกัน

หว่างเขาอัศักรณวินิตกา

๑ ทารั้วระรอบกลคือเขา

รอบล้อมนิเวศวรรคทอง

๑ สรรพพณทัพบระชาชนนิก

อิกองอโฆษพนวาศ

๑ เรือจอดจรตกับมีลำ

กุกันพเพรียกจรรวาย

๑ เสพโภชนกระยาหารสำเวียง

เปรมเปรอรเรอจรวรล

สนั่นลั่นครนโครม

มนต์โดยเสด็จไคล

ยมิทวนสถิตย์ใน

พำนักรั้วห้วยละหารฉาร

พระค้ำหนักอันโอฬาร

ติกรมยมยา

สมุทคั่นคัมภีรา

คิชฌกุฑาหงส์

ยริวัณทกรรกง

กฎเกยวพระเมรุมาศ

วรมนตรีเกลื่อนกลาด

พนพนมจะหล่มทลาย

ตคคด้ากระแสด้าย

ยมิวัฏโฆษจรร

สขรมยชมกัน

กึกเคลือบทั้งแค้นตง

- ๑ ส่ายันห์แสงสรียเสด็จ
 ๑ ขัษาคณากรลัฟง
 ๑ ขัษจอมผกาอรประอึง
 ๑ ราวตรัสถักศัพทนิกร
 ๑ แสงจันทร์จรูญเมฆจแจ่ม
 ๑ น้ำค้างรำเพยประวายุพัก
 ๑ กวางทรายกระถ่ายจรวักไค้น
 ๑ โถงเืองมยุคนธรจะจวน
 ๑ กตโกกิลาสกณยาม
 ๑ เสนาตระบัตตนตน
 ๑ ร่วงรุมฟาดนายอัศว
 ๑ ร่วงวันฉมัตนายคเชนทร์
 ๑ ร่วงรัย
- ๑ จรคล้อยพระเมรุลง
 ๑ พนพฤษเพรียกรัง
 ๑ คคคลังคู่ลิเนหัง
 ๑ ศัพทอึงล้ำเนียงหวาน
 ๑ นรราชทวยหาญ
 ๑ ประทุษฐจิตรกามา
 ๑ จรแห่มณณา
 ๑ รกพรายไพยมบน
 ๑ ปรมาณผอยฝน
 ๑ ชน้าพวกพลากร
 ๑ ประชมแสงศศิธร
 ๑ ฉเหล้าแหล่งพนาราม
 ๑ ปรุสสมัยย่ำยาม
 ๑ สรวศัพทอึงอล ๑
 ๑ ตรวจเตรียมพลพยหยาตร

เกณท์นายรต เร่งวันชนคนายพล ศัพทโทยะจรรรหา
 แก่ข้างน้ำโคเกวียน ลงหวัดเฉวียนนาเรศ แต่งสกนธ
 เพศพลไกร คชไสวธัควา โดยขบวนตราพยุหยาตร
 เมื่อยคามาศวิถิ ท่านฤทัยผ่านเผ้า พอรุ่งอรุณเร้า
 แล้วย่ำวรโปยม ฯ

- ๑๕ พลคชคชแรงโรม โจมณรงค์คง อารุสรวพ
 ๑ พลคชคชเร็วรบ จับอรินทรราชฟาด ขจิตจร
 ๑ พลคชคชฤทธิรอน เขมญ์ถึงคชร เถลิงงา
 ๑ พลคชคชศักดิ์ดา งามอนช้อยสอย เอาดวงดาว
 ๑ พลธัศวธัศวฉำฉาว จยทุกแดนดาว สยบสยอง
 ๑ พลธัศวธัศวลำพอง ทวนมาศลำยอง จามรี
 ๑ พลธัศวธัศวลำลี ทรงกฤษณชาติ กำเลิงสาย
 ๑ พลธัศวธัศวผาคผาย ทรงธนสาย ประลองทัก
 ๑ พลรณรตเฉวียนฉวัด เรียบแปรกรัต นปลายธง
 ๑ พลรณรตก้องกัง เวียนระเห็จหงส์ คือกังหัน
 ๑ พลรณรตพรายพรวณ สรรพประตัยกาญจน์ มณีแสง
 ๑ พลรณรตคำแหง ปรบักษ์แสง สยบมรณ ฯ

๑๖ ตรวจเตรียมเทียบแสนยากร แพนดั่งโตมร
กฤตชนันนา

๑๗ คาบเขนเสโล่ห์ขยา ปันไฟคณนา
บริกสำเนองนง

๑๘ ย่อมลั่นเกราะกรายลายทอง เสอหมวกใหม่กรอง
กระหนกกระหนาบแกมกัน

๑๙ สรรพพณทามาตย์โทยจร พร้อมพรังอนันต์
อเนกชนิตในขบวน

๒๐ ครั้นเพลากฤษเืองควร อัญเชิญอิศวร
สุเรนทรวาชาตรา ฯ

๒๑ ปางนั้นนฤบดิน ทรสุเรนทรมหา
เร่งมโนปรา รกซังเสด็จลด

๒๒ เสด็จสงสรุสารทรง พิณยิตระการกล
พาหุรัตนกฤษดล มกุฏแก้วกรรเจียกจร

๒๓ เสรีทรงพิไชยอา วุฒสรรพพระทัยกร
ย่างเยองจรลจร วรราชเกยไชย

๑ ทรงพระคชาธาร

คฺของคส์หฺลใน

๑ ประคัษหมฺพริยพล

ล้าแสนทแสนยา

๑ เสี่ยงสารอศฺวราช

แตรสังข์ประนังใน

๑ ฝ้ายพญาคชาธารพิพงค์

พิศไหนดมัยมุขพินล

๑ ผ่านพัทฺตรพัทฺตรวตฺคน

ชองหางรยบรคฺมิพรว

๑ ช่ายทองตระพองพัทฺตรพนาศฺรจเรกขโมรา

กำภูหฺมภูพรณจา

๑ ประภกรณกระหิมสรุส่ายมัน

เสนาพลารคังคาม

๑ ประคัษคัวยเสวตยวรณัตร

ธงทวนฟฟายจามริพรณ

ทรเรื่องมหิทธิไกร

ยนิลทิไอยรา

ลโฆจลณมรรคา

กรก้องกเกริกไพโร

นฤนาทวนาไลย

ศุภฤกษ์คําเนินพล ๗

อยเวศมหัยรณ

ทินยอมประคัษดาว

ชนิกตั้นกระวิลวาว

พพรายรัตนภา

๑ ๕๖

มริเพื่อยฟฟายงาม

จรแกว่งณกลางสนาม

พิศเพียงเฮราวัณ

อภิมุขมสรพ

คฺจกวิระไกวโพยม

- ๑ แวงแขงจัตุลึงคยทยา ทคเชนทรวรโกโฮม
 ฌ้องกลองประนังคัพทประโคม จแจวชวานำ
- ๑ คชทังประนังอริคคม คชกรมเลียบค้ำ
 พังคาและแซกกรินำ ฌันรตันพคตาลทอง
- ๑ เบองหลังกเชนทรวรม ชาติโยรสมพอง
 โดยเสด็จจุฑาธรณินอง วรรเรียบประเทียบจร
- ๑ รดอรรคสศาสรสนม วรรปคืออัสสร
 เยยมยัมพพรมพกตรวยร วิวิสตรมาคผจง
- ๑ กล่นเกลอนอรณูรญา ธิลิตระหลยทังไพรพง
 เสียงสารและอัครก้องกัง วรรลันสนันพนม
- ๑ แส้เสียงพลาพลนิกร กัสทอนสเทือนระทม
 สรรพสัศวักคณจิตรระงม ปลายคแล่นขจิกขาย
- ๑ เรไรและวานรชนี พเพรียกพร้องล้ำเทียบทาย
 เสด็จคลาพลาพลนิกาย กลราชวังสถาน
- ๑ หยคยั้งพยุหัตถ์รง คล้ำเริงฤไทยลาน
 ตรวจเตรียมมโหรรคพการ สมโภชพทุขยาทา ฯ

- ๒๑ ปางนั้นสมเด็จกระษัตรา คุมจิตรวรา
 เสกีสรงสำ คเวศพลัน
- ๑ เสรีจทรงอาภรณ์พรายพรรณ ภูธรจรวัด
 มากระทำอัญชลิตวา
- ๑ ทักนิณพทุบาทศาสดา ถวายที่ปยุษมา
 ไหลสุคนธา รำการ
- ๑ อิกภยิตสรวพารณ์ เบญจราชกกุธธร
 ถอดถวายคร ภิรมยัง
- ๑ เสกีสกัษบรสรรมเทศน์ คุริยางคจำเรียงสังข์
 คัดประนังตั้ง ประโคมถวาย
- ๑ ครั้นเสร็จขอวิวันที่เสด็จปราย หิริญสุวรรณหลาย
 ทรัพย์แจกจ่าย คณานันต์
- ๑ ทานแก้พิษพิษสยสรรพ บรมหิริรักษจร
 โลงลิลาณัน ประเวศวัง ฯ
- ๑๑ บัดการมโหรศพ พกให้ขึ้นประนัง
 กลองโชนตระโพนตั้ง ก็ตั้งตระตำเนิรครุ

๑ ฤษีเสมอลา

เสวทรานิลาค^๒

๑ ตระบักเบิกไฟ

ถวาทวงธิดาพนา

๑ ลครก^๔พอนร้อง

ฉับฉ่ำที่ตำนาน

๑ ฝ่าย^๔พอนลครใน

โรงวิมศิริมี

๑ ล้วนสรรพกรรจนา

ไครยลยอชากวาย

๑ ร้อง^๕เรื่องระเด่นโดย

พิภพาคหาบวร

๑ ฝ่าย^๕หุ่นก็ตั้งให้

ชูเชิดพระโคโตม

๑ เริ่ม^๕เรื่องพระไชยทัต

ลอบลัษมมฤคยง

กรบิลพาสองส^๒

สัประยุทธภณทนา

จิตรสูรสสุรา

อมเรศเฉลิมงาน

สวัศพิทกลัษชาน

อนิรทภินวิ

บริวิภยจักรี

กลลัษบแลชาย

อรอ่อนลอชอชาย

จิตรจรมเมอณ^๔

บุษบาตุนาหงัน

พตร่วมฤติโลม

ศัพทส้าวกระโหมโครม

ทวิพราหมณรณรงค์

จรเสด็จพนาพง

อสุรท้าวภูเวรแปลง

๑ โมงครุ่มคณาชาย
ทักทรวงส่องแสง

๑ เทวทิไลบไกรยล
กุมแล้ทวารำ

๑ บั๊กโขงรเบ้งแต่ง
ครุ่มเทวทิคยสมทรวง

๑ ย่องยิงมยุรมณ
ลูกคู่ก็แตกเสียง

๑ นางร่ำระบำยรร
พิศเล่นแต่พาเหียร

๑ เทพทองคนองเฮ
ไต่ตอยกไ้ควรว

๑ โชนหนักรักข้อง
รำเล่นนเปนนัน

๑ เหล่าหกกเมนเมิล
ยกบาทกลั๊บแปร

กลเพคพิ้งแสงยง

ก็ตระกูลตโกคำ

ก็ละนลละลาวทำ

คัพทรวงคำเนีรวง

กลกายประคุมง

กรกุ่มนูนเมียง

ก็สอฮันสเวยเอียง

โอรพ้อตระกูลยเวียน

พักพอนบชำเนียร

ยมิล้ำจะล้ำรวล

ชนเปรสคัยสรวล

ประถอยถลวงกัน

รทาหุ่นและรามัญ

ทิจจะสนทราแล

จรลั๊วลลานแ

คิริลงก็เลี้ยวสยอน

๑ ไต่ลวดและกุมหาง
เล่นเล่นขาท

๑ แนนีทรลวดแถบ
ห้อยหั้นคือคังคาว

๑ รำแพนฟ้อนหัด
ปลายไม้ประคองแมน

๑ ลอดค้วงทลวงถลัน
ประคองอุรา

๑ พวงนิตรหอกดาบ
ครกวางฉกกลางกาย

๑ มวยปล้ำตระบองตี
หยดยกกีว้างวัด

๑ ล้วนสรรพกลั่นแกลัง
สุกสิ้นเสนอส่นอง

๑ เของย้ายพระสุริเยน
สามคาบักขันกัล

มยุรย่างพเนจร

คจเหาะจะเหิรหาว่า

กกระแหนบทิหนวคควาว

ชนเลี้ยวสยของแทน

ถกยีนรโยนแปลน

มารังสรรคโสภา

ขมิทั้นจะพริบตา

อินเลื่อยลอลดคาตาย

พิศปลายชีวาวาย

ประนังดากขยากยัน

ประเทระต้อยตลุมกัน

ชนะปูนบำเหน็จนอง

มาสมโภชสมพอง

จะนิพนธำพรพรณ

ทรเสนีประนมคัล

ลปพฤษ ไพรยทาน ฯ

๒๘ เมื่อนั้นประชา ราษฎรโยธา พนิพกทวยหาร
 ล้นทั้งปักษีปวง มารับพระราชทาน คบหัตถ์ฉัตรฉาน
 ชนช่วงชิงกัน

๑ เบียดเสียดสลับสน ชายหญิงโงะหล รวรับหิรัญ
 ล้มลุกคลุกคลาน ขึ้นตัวไถ่กัน ชุกชุกพวงพรวรค์
 ใต้แล้วครรรไลย

๑ ช้อหากระยาหาร เสพสุขสำราญ ให้อ่าคลาไคล
 รูปเทียนขลุ่ย ฦกษามาลย์ จรพระลานใน
 นพพุทธานา

๑ เปนเวรอภิวาท ชายหญิงบอจ ลุ่มเล่าทวารา
 สำเร้งสำราญ สู้ขบยา ทัวทั้งประชา
 ฐิพราหมณสงฆ์ ฯ

๒๐ ครันสุริยเสกข์อัมฤกษ์ เลี้ยวล้วยเมรุลง
 ชรอุ่มชราอัมพร

๑ บัดหนึ่งตั้งให้กำจร สองพระทรงคร
 ฉลัดเฉลิมเจิมของ

- ๑ เทียนติดปลายศรศรสอง พากย์เพี้ยเลี้ยงกลอง
ก็ทุ่มตระโพนทำท่าย
- ๑ สามตระอิวันท์บรรยาย ชูเชิดพระนารายณ์
นรินทร์เริ่มอนวัน
- ๑ บัณฑิตาสองสองขยับ ปล่อยวานรพัน
ธนาที่เต้าเดียวจร
- ๑ ถวายโคบุตรบมิให้มรณ ปลดปล่อยวานร
นิवासสถานเทาคง
- ๑ เริ่มเรื่องไมยราพฤทธิรงค์ ลักอุ้มองค์
นเรศคดขยาดาล
- ๑ ปางนั้นสมเด็จหิบาล เล็ดจักด้วยบริวาร
ลิลาศเลียบเหลียมผา
- ๑ จุกเพี้ยมาศแจ่มดวงฉกา ถวายพุทธชาตา
ตระขั้ครทาพุ่มเพลิง
- ๑ ไชยชัยเลี้ยงศัพท์เถกิง ตูจพักษ์ร้องเรึง
แลเลี้ยงมฤคกวางฟาน

๑ ตรวจตรวยพวยพุ่งคึกฉานต์ นกบินบินปาน
สกุณร่อนกรัง

๑ ข้ายค้อหวอวกกำลัง พักตรชนพึง
พินาศโลหิตสลาย

๑ กังหันหันคจลมฉาย ช่อม่วงร่วงราย
ฝอยทองรเทือกน่าวทา

๑ พลจันคัพทก้องไกล แจ่มดวงในอา
ภาศเรืองชช่วงกิ่งดาว

๑ เพลิงพยัคฆ์ลากหางลำหาว แล่นลุมชนฉาว
ปัทมปะทะคนยัน

๑ เพลิงสินธพพรเหี้ยหัน พเนียงสนั่นครัน
อุโฆษชโชติช่วงงาม

๑ เพลิงโคควายวิ่งกลางสนาม มีนายติดตาม
กรกมประภู์กัทักแทง

๑ เพลิงพ้อมพิสดารคบุแสดง หลากหลายเปลี่ยนแปลง
ปราสาทสุทโคมคน

- ๑ มีมังกรล่อแก้วกล เล่นไล่เวียนวน
 วิจิตรล้ำรำพรรณ
- ๑ รัตต์แจ่มเพี้ยรุ่งเรืองวรรณ นวลคือนวลจัน
 ทรแจ่มหน้าขนานวล
- ๑ มโหรีศพลสมโภชประมวญ ครอบเจ้ควันควร
 สุนกแลสขสขสรวรพ์ ฯ
- ๑ เสรีการสขมโภช ยรมไทเสด็จพลัน
 คลายพยุหโชนจรร จรชมนพนมพนา
- ๑ ห้วยเหวคีขรบรร พตเลิศสมญา
 ถ้ำธารทราทวา รแวกรุ่งคหาบวร
- ๑ ไตรกตรอกชงอกเงอม ช่งอนช่อนสลักกัน
 ลคเลียวสลายพรรณ พิภกล้วนคิลาลาย
- ๑ เปลวปล่องชชชชช กระทบภพพริ้วพราย
 หยัคเป็นกระแสดาย ชลไสสอาดคี่
- ๑ เสด็จชมพนาคร วรพฤษกษลักขี
 วกรังกระลังนี้ ผลตกประคุดแกง

๑ ชาเลี้ยงและเหียงหัน
จวงจันทน์จิกแจง

๑ พลวงพลองมทองแก้ว
เกดแก้วลำไยยาง

๑ อ้อยช้างและช้างน้ำ
หูกวางและกร่างไกร

๑ คุณเคี่ยมตะเคียนคล้าย
ปริกปรองประยงค์ยอ

๑ สลัดกมะกักกอก
หลาวหลกชโชนโชน

๑ คนทามะค่าแค
เลี่ยนางขานางน้อย

๑ เต่าร้างภุมเวียงรัก
พวรรณพฤษะปัตไย

๑ หอมหวนประออนกลิ่น
ราชาคณานาง

พิชังชันกระชุมแสง
ตะขบช้อยมค่าคาง

และมตุ้มมตาตทราว
พยอมมยุรโยงไฟ

และกระเช้าสีดาไล่
มเกลือกกล้ากระลำกอ

และย่างทรายเสมีตสมอ
มตุ้มเคือกระโดนโกรน

และตระแบกตระขากโยน
และกระทุ้มกระดินทอง

มั่งว้แง่วะงับกรอง
มผอแพยมเพื่องไฟ

กุสลักสลมไฟ
รบช่อผกาทาง

รสรินฉริมทาง
กนิยมฉริมยวน

๑ เสด็จชมคณานก
โกกิลขมึ้นนวล

๑ ไก่ฟ้าพญาลอ

ขุนแผนกระแวนวาน

๑ ขาบกั๊กกระทาคุ่ม
เงือกงัวกระลึงลาง

๑ สร้อยร่ำพญาเสวย

ภูรโศกชงโคโพรง

๑ ยางกรอกกบคอกบัว

แขกเต้ากระเหว่าสา

๑ กาสักและสัควา

จีนใจกระจ่ายเวียน

๑ กินลมสมบัตินิต

ไค้กั๊กชัยแคพร

๑ เวโรระหิ้งร้อง

วนเวศประหนึ่งนาง

คฤมกฤไทยหวน

หัสในยรงนาน

กระวิกแขวกชวาน

รวังไพรตระในยาง

อิฐมุกรมตรลอนฟาง

กเลมาะเค้าแมวโมง

ตีวี่วี่งและคลึงโคลง

กลาโให้และโกญจา

กระเตนตัวและตัยคา

ลีกาแก้วกรอดเดวียน

มยเวศดินเทียน

ยารย่นและเบญจวรรณ

ยประหิศาณัฐัน

ณพิราบครวญคราง

จักรจันสนั่นกลาง

ครุฑชัยจำเรียงถวาย

๑ ชมหมุ่มฤคกา
พาพิภย์คัมภวาทราย

๑ โคเพละและเลาะเลม
ถักเที้ยวกระทึงเทิน

๑ เม่นหมี่ชนิโหน
จิงจอกกระหลอกหอน

๑ ลมั้งรมาศผาด
เยี่ยงผาวะเห็จหาญ

๑ กระต่ายเต้นกระตั้นชด
ฟานแพนกระจิงลง

๑ แร่ทรายระคุจำ
พรานไพรชมัตแทง

๑ ชมหมุ่มกัณ
โหนทอกพินายพลาย

๑ โคบุตรชมลย
รายเวียงสกลกัน

ษรสรรพเหล่าหลาย
จรเตร็จจนโกรกเกริน

ลยัคันคัณวเนน
วนเวคโคคลอน

จรโจนในตงคอน
ชมตรสัสคนธาร

สรัสพิทเพรงตาล
ณห้วยเหวคุหายง

สกุรคคณการตง
ชลแซ่กระหายแรง

คิลส์ที่ปลักแปลง
ทลลัมสทวกตาย

ศุภลักษณเหล่าหลาย
เอกทนต์ประทุมทนต์

วรครบจรอกจรวัด
จรวบจรวอดหา

- ๑ ลูกน^๒อัยณ^๑แนบนม กักร^๑ตคก^๑ษิ^๑รา
โฌ^๑ษ^๑เพ็ร^๑ยว^๑เพ็ร^๑ยกอ^๑ วัณ^๑เวค^๑เมือ^๑ส้าย^๑ณ^๑ห^๑ ๑
- ๑๒ ชม^๑พรร^๑ณ^๑ก^๑ไม^๑ส^๑ย^๑ส^๑ร^๑ร^๑พ^๑ สย^๑ส^๑ย^๑ว^๑อน^๑น^๑น^๑ค^๑
อ^๑เน^๑ก^๑ต^๑ร^๑ท^๑ร^๑า^๑ไ^๑ต^๑ร^๑
- ๑ เส^๑ก^๑จ^๑ช^๑ม^๑ถ^๑า^๑ร^๑อ^๑า^๑ไฟ^๑ เยน^๑ฉ^๑า^๑ช^๑ด^๑ไ^๑ล^๑
ล^๑เล^๑อ^๑ม^๑ว^๑า^๑ล^๑กา^๑พ^๑ร^๑า^๑ย^๑
- ๑ มี^๑ห^๑ม^๑ม^๑จ^๑ฉ^๑า^๑มา^๑ก^๑มา^๑ย^๑ ต^๑ริ^๑ว^๑ต^๑ร^๑า^๑ว^๑มา^๑น^๑ลา^๑ย^๑
แล^๑ฝ^๑ง^๑จ^๑ร^๑เข^๑ไ^๑ห^๑ร^๑า^๑
- ๑ ช^๑้าง^๑เห^๑ย^๑ย^๑บ^๑ย^๑ลา^๑แม^๑ว^๑ล^๑น^๑ห^๑มา^๑ ค^๑าง^๑เ^๑ย^๑อน^๑เ^๑ย^๑อน^๑ห^๑า^๑
ก^๑ร^๑ช^๑อน^๑แ^๑ก^๑ม^๑ช^๑้า^๑ส^๑ห^๑ม^๑อ^๑
- ๑ ก^๑ร^๑ต^๑ร^๑ย^๑ต^๑ร^๑ย^๑พ^๑ง^๑ร^๑ง^๑ร^๑อ^๑ ก^๑ร^๑า^๑ย^๑ว^๑า^๑ย^๑เว^๑ย^๑น^๑ค^๑อ^๑
ต^๑ร^๑เพ^๑ย^๑น^๑ต^๑ร^๑พ^๑าก^๑ไ^๑ย^๑ไ^๑ก^๑
- ๑ ต^๑า^๑ย^๑ล^๑า^๑ว^๑อ^๑า^๑ว^๑อ^๑ก^๑เล^๑ือ^๑ไ^๑ค^๑ร^๑ เ^๑น^๑อ^๑อ^๑น^๑อ^๑น^๑ไ^๑จ^๑
ป^๑ระ^๑น^๑อ^๑ม^๑น^๑า^๑เ^๑ย^๑น^๑เ^๑ย^๑น^๑มี^๑

- ๑ แมวฆ่าพาเทโพลี จิมพ่นกุ่มถั่ว
 ๘ กพาอายคองควนตาม
- ๑ กระแหแห่ห้อมหลังหนาม อิทุก่ทุคคาม
 มาสู่ปลากคกฏหมาย
- ๑ ทมางหมางใจไหลหลาย ช่อยซ่าชีวสวาย
 ชวาควิวาทข่มแขยง
- ๑ ชโตทองพลกตกแกง ช่อนช่อนชวนแขวง
 เห็นพวกกระคตใจ
- ๑ นานาแน่นน้ำเลมไคล ผูกว่ายเวียนระไว
 บรูก่ล้าสังขยา
- ๑ เส่คี่จลงสรงสินธุวรา แสนสรวพสุคา
 ประคิยประคูกินรี
- ๑ แล่นไล่ในสาครเรศศรี ไสสุทธวารี
 วรากุสุมภเสาวคนธ์
- ๑ โกมทบษบาอบล บุษบันจงกล
 กิยานสพวังเกสร

- ๑ เกสรจรัสแสงทินกร วรรณวิมลวรรค
 ๑ ต่างนางว้ายเวียนไต้คตม สวรรค์สนม
 สุนกนิสุขเหตุหรรษ์
 ๑ เสรีสงรองพอสรีบสายัณห์ เสด็จจากฉนวน
 ทูเรศประเวศวังสถาน
 ๑ แต่จรประพาศถ้ำธาร ราษฎร์สำราญ
 ลำเรงจะล่าธานี
 ๑ ปางนั้นสมเฝ้าจนอุบดิน ทวณันตเวศตรี
 พรอ้อมด้วยบรมขัตติยศรี สิริยวงศ์สนมใน
 ๑ ชีพราหมณ์ประชาชนนิกร จรโดยเสด็จไคล
 ถอทีปสคนธมาไลย ชวเลศล้ำอาจ
 ๑ เสด็จชลพระมณเฑียรกัณฑ์ อภิวันทชัยจางค์
 ถวายเครื่องสุคนธปวรางค์ ประทับอยู่สุคนธธาร
 ๑ เครื่องทรงประคองพระวรองค์ ฤทธิเทพนฤมาลัย
 เปลื้องปลดประนมมนต์การ พุทธบาทศาสดา

- ๑ ลิ่นทั้งพระวงศ์ก็ถวาย วรรรัตนรนา
ทวยราชภูมพราหมณพฤตมา ก็ประชุมชลลิลคัล
๑ เสรีจกรงกระษัตริย์นมัสการ ก็กำหนดทิวาวัน
จาฤกลิขิตสุวรรณพรพว ฌบัตร์คฤไสสานต์
๑ หลั่งน้ำสโนทกธารา คลเมทน์ตาล
ตั้งสัตยากรฐาน มตโมกข์ควาไลย ฯ

๑ ครั้นเสร็จนบยาทมนินทรรคลา
เลิกลาศโยธา ครไลย

๑ สรรพแสนยากรพฤตมโหฬ
คาศทาวนาไลย ลิลลาค

๑ เลี้ยวล้นพกตรพระลานก็ลานจิตรหวาด
ครอนคลอนกมลราชภูรี ประชา

๑ ต่างต่างขอรเห่นอศโรตมก้อา
คูลโคกโคกา พิลาย

๑ ใ้ใ้อาตมาจรรณารมยาท
เคยนบอภิวาท ทุกวัน

- ๑ ไธแสนสนุกนิมิตฏูปประคฺขวิชยันต์
 ทาวตังษมรรคสรวรรค บคินทร
- ๑ ไอ้ ไอ้แสนเกษมพนเวศศิขรินธุ์
 ธารไพลรวริน สคนธ์
- ๑ อ้าอ้าสรวพสนุกนิมิตทุกขนิรนต์
 แดนจะวายยล ยเยียบ
- ๑ อ้าอ้าปานนสังตคัพทเสงียบ
 วังเวงวิเวกเชียบ พนานต์
- ๑ โหยหวนพทชบาทชีนาถรรพญาณ
 ทุมทรวงกรรแสงสาร พิไร
- ๑ ซ้อเลียงคลสมรเสมอคัพทเรไร
 แจ้วแจ้วสนั่นใน อรัญ
- ๑ แสนโคกจรวคิริทวาเรศหิมวันต์
 พันเภทจะร่ำพรณ คณา
- ๑ เสด็จโคยก่านพนเวศและสินธุมรคา
 คลกรงทวารา ภิรมย์

๑ เศษรำพรรณนิพนธ์บุณโณวาทสูตรสม
วิพรประสิทธิ์าคม พิมพ์ ๖

๑๒ วรสรรพประสิทธิ์
วรเทศนิพนธ์

๑ กฎในรณิศ
นฤททุกษนิรา

๑ มรณังจงเสวย
ผลเทศจงถวิล

โคลง ฉันทพากย์พระนาคถา

๑ ยินยอมอาลัยหลง
แรกรักร่วมจิตรปลง
ไสยเสนาะเพราะรู้

๑ ขบกลอนพระนาคเกล้ง
ฉันทพากย์นิพนธ์พจน์
เพียงทิพย์สุธารส
พวงเร่งเสนาะเพราะถ้อย

วรฤทธิธิด
พิรภาพจงปรา
วรสิทธิ์เมธา
นฤโรคนัยน์
สุขสวัสดิเมืองสวรรค์
ลนิวัตนฤพาน ๖

ทรายผจง

เล่าให้รู้

ปลุกสวาท ลืมฤ
รสอ้อยตาลหวาน ๖

เกลายบท

เรียบร้อย

สงวไสว ใจนา

๑ ถัดวนกลอนแถม ๖

